

רצונך לייסד מושבה ליהודי בריטניה בעזה מתאים מבחינת המיקום והתזמון

"אפשר לנטוע כאן שקדיות, עצי תאנה, גפנים וזנים
אחרים ללא צורך בהשקיה. פרדסים יצמחו שם למופת. מי
התהום לא עמוקים מדי". על הניסיון להקים מושבה
יהודית-בריטית בעזה בעשור הראשון של המאה העשרים

קריאת זן

איור: ערן וולקובסקי

עקוב

שלוה וייל

2023, 07 בנובמבר 16:08

בשנת 1907, במכתב למועדון היהודי האנגלו-פלשתינאי (Anglo-Palestine Jews Club), הציע נציג הממשל הבריטי אלכסנדר אנטוניו קנסביץ' את הרעיון להפוך את עזה למושבה שתאכלס את יהודי בריטניה, כי שטחה יחסית ריק ואפשר לפתח ולנהל שם מסחר. עוד נכתב כי מושבה כזאת תהיה רווחית למתיישבים ותזכה לעידוד מטעם הממשלה הבריטית, גם אם כלפי חוץ היא תעמיד פנים שהיא מתנגדת לכך. קנסביץ' מציין שיש "אדמה בתולה" בין העיר לים ומציע ליהודי אנגליה לרכוש קרקע זו,

להתיישב שם, לפתח את האזור ולנהל עסקים משגשגים מעזה. להלן לשון המכתב
(בתרגום שלי מאנגלית):

מאת: א. קנסביץ'

נציג הצירות הבריטית

עזה, פלשתינה

8 ביוני, 1907

אל: מר משה לזין

מזכיר המועדון היהודי האנגלו-פלשתינאי

אדון נכבד,

הריני מבקש להודות לך על מכתבך החשוב מהארבעה ביולי. מיותר לציין שהייתי שמח מאוד ללמוד על כוונותיך והצעה זו שלך, ואני מייחל ליוזמתך התגשמות והצלחה.

רצונך לייסד מעין מושבה ליהודי בריטניה בעזה או בקרבתה מתאים הן מבחינת המיקום והן מבחינת התזמון. זהו הדבר שעזה זקוקה לו כדי לפתח מסחר ועסקים. הריני מזמין אותך ללא חת לאזור, ומייחל שתעשה למען הגשמתה באופן מידי. אני מבטיח לך כל עזרה שתצטרך. כמו כן, מאחר שכמעט כל המתישבים היהודים יהיו אזרחים בריטים תהיה לי את הזכות להגן עליהם. אני מבטיח לשתף פעולה ולקחת חלק בהקמה המושבה וברווחתה. הסתייגותי היחידה היא שעליכם להתחיל ליישם את תוכניותיכם מיד.

ועתה אשיב על שאלותיך על-פי סדר:

1. אתה שואל היכן ואיזו קרקע אפשר לרכוש. יש שטח גדול של אדמה בתולה בין העיר לבין הים. אדמה זו משתרעת על-פני 20 אלף דונם לערך בשני צדיה של הדרך המובילה לים. להערכתי שטח זה יהיה מצוין לצרכים.

2. אפשר לנטוע כאן שקדיות, עצי תאנה, גפנים וזנים אחרים ללא צורך בהשקיה. פרדסים יצמחו שם למופת. מי התהום לא עמוקים מדי. לפני כארבע או חמש שנים מישהו נטע תפוזים במקום והפרדס מצליח יפה.

3. הכשרת הקרקע תוביל לרווח טוב בטווח הארוך, ואילו בניית מרכזי קניות על החוף או מחסנים כדי לאחסן שעורה או דגנים אחרים יובילו לרווח בטווח הקצר.

4. איו לי אפשרות ליידע אותך כעת על מחיר הקרקע כי הקרקע היא רכוש ממשלתי. מכיוון שביקרת בעזה, בדקת את טיב הקרקע והתרשמת לחיוב, אל תוטרד בקשר למחיר.

5. אני רק יכול לנחש איך הממשלה תתייחס לרעיון ההתיישבות שהעלית. על אף שרשמית הממשלה אינה מעודדת התיישבות של זרים והקמת מושבות בתוך גבולותיה, בפועל היא תנהג בידידות ובחיבה.

6. כל זה, בעזרת האל, אני מבטיח לאפשר לך, ואתה יכול לסמוך על האל שיסייע לי לעשות למענך את כל מה שאתה מבקש.

אני מאחל לך הצלחה בעזרת אלוהי צבאות ישראל.

דרישת שלום חמה,

בברכה,

א"א קנסביץ'

אלכסנדר אנטוניו קנסביץ' היה נציג הקונסוליה הבריטית הראשון בעזה ומונה לתפקיד בשנת 1905, עוד לפני שהמנדט הבריטי החל לפעול באזור ו-12 שנה לפני הצהרת בלפור. באותה תקופה היתה עזה תחת חסותה של מצרים ובריטניה ביקשה לכבוש את השטח ולדחוק את האימפריה העותמאנית מארץ ישראל.

קנסביץ' נולד בלבנון לאב אוסטרי ואם סורית. בשנת 1883 עברה המשפחה לעזה, שם נולד אחיו הצעיר ג'ורג'ו. היו לאלכסנדר לפחות עוד אח אחד ושמו לואיג'י ושתי אחיות, מרגרט ואמילי. האב אנטון עבד כרופא בבית החולים של המיסיון הנוצרי הבריטי. אלכסנדר עבד גם כן בבית החולים ובמקביל עסק במסחר, בעיקר של דגנים. מאוחר יותר עבד כמתווך בסוכנות הספינות הבריטית לזידס.

קנסביץ' לא היה אזרח בריטי אבל התפקיד של נציג הקונסוליה בעזה התאים לו להפליא: הוא דיבר ערבית, טורקית ואנגלית על בוריין והכיר הן את האוכלוסייה המקומית והן את האפשרויות העסקיות של האזור. היו לו קשרי מסחר עם משפחות בדואיות ועם משפחת ארווס, משפחה יהודית ממצרים שהתגוררה בעזה. כנציג קונסוליה שנחשבה שולית לגמרי בעיני הבריטים קנסביץ' לא קיבל שכר אבל ידע לנצל את מעמדו ולהפיק רווחים מתיווך בעסקים. בשנה הראשונה שלו בתפקיד באו אליו נציגים של ערביי האזור בבקשה להשתתף בישיבה חסויה על חוף עזה. הנציגים טענו שהם מדברים בשמה של האוכלוסייה הערבית כולה, כולל הבדואים, וביקשו מהממשל הבריטי להרחיב את חסותו על עזה כולה ועד אשדוד. נראה שקנסביץ' לא התרשם מאמינותם והעדיף את היוזמה היהודית, והחליט להיענות לבקשת מזכיר המועדון היהודי האנגלו־פלשתינאי, יהודי ממוצא אמריקאי ושמו משה לוין.

רחל זוכריה בקארלסבד 1921 לערך צילום: באדיבות שלוח וייל

לזין הכיר היטב את ארץ ישראל. ב-1904 הוא הוציא לאור ספרון על ביקורו ביפו ושלוש שנים לאחר מכן כתב חוברת על מנהגי הערבים בארץ ישראל. קנסביץ' השתכנע שהתיישבות אנגלו־יהודית בעזה תהיה הדבר הנכון בזמן הנכון, לכן הוא קיבל את הצעתו של לזין והציע לו להזדה.

תהליך רכישת הקרקע לא היה פשוט. קנסביץ' היה זקוק לאישור מהאימפריה העותמאנית, עניין שדרש מאמצים כבירים. בנוסף הצטרפו לקונים עוד ארגונים ציוניים שהתחרו עם המועדון היהודי האנגלו־פלשתינאי. הממשלה הבריטית לא ראתה בעין יפה את תוכנית ההתיישבות היהודית, ומה גם שכמה משפחות ערביות מעזה פנו בתלונה לחצר העותמאנית באיסטנבול. היו גם שתהו אם קנסביץ' אינו יהודי וציוני, עד שהתברר שהוא פשוט התכוון להרוויח דמי תיווך מעסקי הקרקעות. סוף דבר: ב-1913 ביטל הלורד הרברט קיטשנר, מי שהיה הקונסול הכללי של בריטניה במצרים, את העסקה שחתם עליה קנסביץ' שלוש שנים לפני כן, וקנסביץ' קיבל פיצויים מהממשלה הבריטית.

את המכתב מ-1907 מצאתי בארגז עם מאות מכתבים שהשתייכו לסבי המנוח, ר' זכריה דימסון, סבא שלא זכיתי להכיר. הוא נולד ב-1884 בעיירה קרובה לגבול רוסיה־פולין ולמד בין השאר בישיבת מיר. ב-1902 הוא היגר עם הוריו לאנגליה לאחר שאביו והוא־עצמו קיבלו שם משרות של רבנים. כאשר האב ר' יעקב דימוביץ' ואשתו

עלו לארץ ב-1919 כל בני המשפחה באו להיפרד מהם בתחנת הרכבת ויקטוריה
בלונדון ושרו על הרציף גירסה קדומה של "התקווה".

זכריה דימסון שירת כרב הקהילה היהודית של סטראוד, צ'לטנהם וגלוסטר, קהילות
יהודיות שבעברן נחשבו למפוארות אבל באותו זמן הן הצטמקו בשל המשבר
בתעשיית הטקסטיל. ב-1903, כאשר זכריה נסע לרכוש יין כשר באיסט-אנד, המרכז
היהודי של לונדון אז, הוא פגש את סבתי רחל פרומקין. רחל גדלה בפתח תקווה
ודיברה שפות רבות, ביניהן יידיש, עברית, אנגלית וערבית, והיתה בקיאה בענייני דת
והלכה.

All monies collected for the J.N.F. to be sent direct to the Jewish Colonial Trust: whilst the lists for publication purposes should be forwarded to the Commission.

Zionism — the Jewish National Movement —
strives to obtain for the Jewish people a "legally
secured publicly recognised Home in Palestine."

ועד של הקרן הקיימת לישראל באנגליה

הציונות שואפת למצא מקלט בטוח על
פי משפט גלוי בארץ ישראל בעד עם
ישראל.

JEWISH NATIONAL FUND COMMISSION
FOR ENGLAND.

REFERENCE:
Yours. Ours.

TELEPHONE: MUSEUM 6186.
TELEGRAMS: "KAJEMETH. PHONE, LONDON."

75, GREAT RUSSELL STREET,
LONDON. August 17th 1921
W.C.1. Ab 13th 5681.

TO ALL WHOM IT MAY CONCERN.

The Rev. Z. Dimson, a Vice Chairman of the Jewish
National Fund Commission for England, a branch of the
Jewish National Fund Limited, is travelling to represent
our branch at the J. N. F. World Conference which takes
place on Sunday, Monday and Tuesday, the 28th, 29th
and 30th inst., at Karlsbad, Checho Slovakia and from
there to Palestine, in order to inspect and report to
us on the condition of some of the Colonies there. We
would be grateful if the authorities would facilitate
Mr. Dimson's journey as the time is rather short.

Z. Dimson
Chairman.

רחל היתה בתו של הרב אריה לייב פרומקין (1845-1916), חלוץ שבנה את הכרם והבית הראשון בפתח תקווה ומחבר ה"ספר תולדות חכמי ירושלים" (החלק הראשון יצא לאור בוויילנה ב-1874, ואילו המהדורה המוכרת יותר היום יצאה לאור בשלושה חלקים ע"י אליעזר ריבלין בדפוס בירושלים 1927-1930). הוא גם חקר שיטות חקלאיות חדשניות, כולל בתחום היין. ב-1898 נאלץ פרומקין לעזוב את פתח תקווה בשל איומים לחייו מערבים מקומיים. הקהילה היהודית ביפו הבריחה אותו באונייה ללונדון, שם ייסד את חנות היינות ע"ש פרומקין. הרב השאיר את ניהולה היומיומי של החנות בלונדון בידי שניים מתוך ששת ילדיו, אליהו, שהוא סבו של הרב הראשי לשעבר של בריטניה הלורד יונתן זקס ז"ל, ורחל סבתי. פרומקין נהג לנסוע ברכבת לאוניברסיטת אוקספורד, ובספרייה הבודליאנית הוא גילה בין השאר את כתב היד המהימן ביותר ל"סדר רב עמרם גאון", סידור התפילה הקדום ביותר, שפרומקין הוציא מחדש עם שני פירושים בשם "מגן האלף" ו"מקור הברכות" לאחר שובו לירושלים ב-1911.

ב-1907 נישאו זכריה ורחל, שניהם ציונים קנאים. כבר מגיל צעיר זכריה כתב את כל יומניו ותכתובותיו בעברית. מימיו הראשונים באנגליה זכריה היה מעורב בחיי הקהילה היהודית, ובין היתר היה פעיל בקרן הקיימת לישראל שנוסדה באנגליה ב-1905, אחרי הקונגרס הציוני החמישי בבזל מ-1901. בארכיון של סבי מצאתי מכתב מהקרן מ-7-לאוגוסט 1921 שמופנה לכל מאן דבעי ובו מציגים אותו כסגן יו"ר הקרן באנגליה שישתתף בכנס עולמי של הקרן הקיימת שיתקיים ב-28-30 באוגוסט 1921 בקרלסבאד (היום קרלובי וארי). הכנס היה מעין הכנה לקונגרס הציוני ה-12 שהתקיים בקרלסבאד בספטמבר 1921. ההחלטה העיקרית של אותו קונגרס היתה שהציונות "מחפשת לחיות בהרמוניה וכבוד הדדי עם העם הערבי".

חנות של פרומקין צילום: באדיבות שלוח וייל

במכתב מהקרן הקיימת צוין עוד שזכריה ייסע מקרלסבאד לפלשתינה "כדי לבדוק ולדווח לנו על מצב חלק מהמושבות שם". לשם כך, מתברר, מסרו לו את המכתב מקנסביץ' למועדון היהודי האנגלו-פלשתינאי, כדי להוכיח שיש ליהודי אנגליה זכות התיישבות בעזה. לאחר הביקור כתב זכריה דו"ח וציין בו בין השאר שעזה עדיין ריקה כמעט מבני אדם. ב-1923 נסע זכריה לארץ שנית וחלה בטיפוס. ממיטת חוליו בבית החולים "שערי צדק" בירושלים כתב לחבריו הציונים מקרב יהדות אנגליה לתמוך בפרויקטים של הקרן הקיימת והמפעל הציוני. חודש לאחר מכן זכריה מת בבית

החולים והוא בן 39. הספידו אותו חברו הרב קוק, אז הרב הראשי האשכנזי של ארץ ישראל, שהכיר אותו היטב מימיו בלונדון וכן הרב מאיר יהודה זוננשיין מהעדה החרדית. לפני מאה שנה נקבר סבי בהר הזיתים.

אשר לקסנביץ', עם פרוץ מלחמת עולם הראשונה נכנס הצבא העותמאני לעזה. קנסביץ' נעצר והועבר לדמשק. מאחר שהיה בעל אזרחות אוסטריה ואוסטריה היתה בעלת בריתם של העותמאנים הוא שוחרר למעצר בית, נמלט למצרים ומשם התכתב עם בנו אמיל שנשאר בעזה. אמיל, שהיה אינטלקטואל וארכיאולוג חובב, נעצר על-ידי הצבא הטורקי כמרגל ונידון לעונש מוות אבל שוחרר בהתערבות השגריר האמריקאי. באותה תקופה עצרו הטורקים גם בני משפחות יהודיות שעבדו בשירות הבריטים והצרפתים אבל רבים מהם הצליחו לברוח בעוד מועד.

ב-1917 התקדמו הבריטים לעזה והצבא העותמאני אילץ את האוכלוסייה המקומית כולה להתפנות. לואיג'י קנסביץ', אחיו של אלכסנדר, סיפר לימים שהמשפחות המבוססות יותר התפזרו בכפרים, בחברון ובירושלים. הסופר משה סמילנסקי תיאר בזיכרונותיו מאותם ימים את הפליטים המורעבים בדרכם צפונה מעזה. בנובמבר 1917 כבשו בריטים את הארץ, כולל עזה.

לימים התחתן אמיל עם אשה מבית ג'אלה ממוצא אוסטרי. כיום צאצאיו של קנסביץ' מגדירים את עצמם מן הסתם כפלסטינים, והרעיון של התיישבות יהודית בעזה טרם התממש.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרות